

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-24>

УДК 341.215.4:94 (4)

Т. В. ПСЬОТА

аспірантка юридичного факультету

E-mail: psota.tetiana@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6416-4098>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

ГЕНЕЗА ЗАСАД ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ДІЙНОСТІ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті розглянуто історико-правові витoki засад правового статусу особи в європейській системі захисту прав та свобод людини як частині міжнародно-правової дійсності регіону. Робота бере до розгляду явище правового становища людини в європейській міжнародно-правовій реальності з огляду на його сучасне нормативне регулювання, механізми захисту на регіональному рівні та світоглядні джерела еволюції його засад.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Визначено, що європейська міжнародно-правова дійсність становить регіональний феномен міжнародного права та вміщує в себе універсальні та загальноєвропейські норми і принципи, субрегіональні європейські міжнародно-правові акти, правову культуру та правосвідомість, морально-ціннісні характеристики та інститути європейського міжнародного права. Остання категорія тісно пов'язана з явищем європейської міжнародно-правової реальності в частині відображення об'єктивної правової дійсності в Європі. Основною метою функціонування європейської міжнародно-правової дійсності є захист прав та свобод людини в регіоні. Дана регіональна система захисту прав та свобод людини становить невід'ємну частину європейської міжнародно-правової дійсності та забезпечує гарантування основ правового статусу особи в Європі. Основними засадами правового статусу особи в європейській міжнародно-правовій дійсності є загальні принципи та стандарти права, морально-ціннісні та ідеологічні характеристики європейського міжнародного права. Генезою засад правового статусу особи в Європі та європейської ідентичності загалом є давньоримське право, християнські догмати та германські звичаї. Саме збереження основних системотворчих складових римсько-правового комплексу принципів та норм, вплив концепції християнської духовності на загальноєвропейське ставлення до індивіда та виокремлення ознак романо-германської правової сім'ї на ґрунті германського феномену стали основою сучасної європейсько-правової дійсності та заклали засади правового становища індивіда.

Висновок. На сучасному етапі розвитку європейської міжнародно-правової дійсності правовий статус людини є фундаментальною категорією, яка виникла та розвинулася на основі багатовікових правових традицій регіону. Нинішнє нормативно-правове закріплення та функціонування даного регіонального механізму захисту прав та свобод людини становить результат історико-правової еволюції засад правового статусу особи в Європі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *європейська міжнародно-правова дійсність, європейське право, європейська система захисту прав та свобод людини, правовий статус особи.*

Як цитувати: Псьота Т. В. Генеза засад правового статусу особи в європейській міжнародно-правовій дійсності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право».* 2024. Вип. 37. С.208-213 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-24>

In cites: Psota T. V. (2024). The genesis of the principles of the legal status of an individual in European international legal reality. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law",* (37), P. 208-213. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-24> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Нормативне регулювання міжнародно-правового статусу особи на універсальному та регіональному рівнях, тенденції розвитку даної категорії у демократичному суспільстві та шляхи вдосконалення наявних механізмів захисту прав і свобод індивідів становлять актуальне питання сучасних наукових розвідок. Правове становище людини в європейській міжнародно-

правовій реальності є фундаментальною соціально-правовою категорією, яка базується на багатовікових правових традиціях даного континенту.

Витоки нинішніх засадничих принципів правового статусу осіб у європейському регіоні наразі слугують підґрунтям європейської регіональної системи захисту прав та свобод людини..

Визначення ідейних начал міжнародно-правового становища індивідів згідно з європейським міжнародним правом являє собою значущий крок на шляху вдосконалення сучасних механізмів захисту прав та свобод особи.

Стан наукового дослідження теми.

Тематика дослідження генези засад правового статусу особи в європейській міжнародно-правовій дійсності характеризується багатогранністю порушуваних питань. Зокрема, проблемі історичної генези та поняття європейського права приділялася увага таких зарубіжних науковців-правників, істориків права, як Р. Давид, К. Жоффре-Спінозі, А. Оракелашвілі та А. Пагден. Питанням міжнародно-правових стандартів прав та свобод людини, концепції гідності особи присвячені роботи вітчизняних дослідниць міжнародного права О. В. Гришук, О. Е. Кушніренко, Л. Р. Наливайко та К. В. Степаненко. Статті філософсько-правового спрямування авторства В. М. Вовк вміщують у себе розгляд ідейно-світоглядних витоків сучасного європейського права та порушують питання ідеологічно-культурної обумовленості римського права як засади формування сучасного європейського права. Історичне дослідження Б. Вотерса та М. де Беніто стосовно поступу римського права виносить на обговорення його витоків та вплив на сучасну правову дійсність Європи. Нарешті, робота історичного характеру А. Гераклідес та А. Діаллі містить аналіз розвитку системи європейського права як складової поняття цивілізації.

Мета дослідження полягає у виокремленні історико-правових витоків правового статусу особи в сучасній європейській системі захисту прав та свобод людини як складової європейського міжнародного права. Досягнення зазначеної мети передбачає першочергове визначення поняття європейської міжнародно-правової дійсності та з'ясування сутності сучасної європейської системи захисту прав та свобод людини як її частини, здійснення аналізу історико-правових засад формування категорії правового статусу особи в Європі та висвітлення зародження основ правового статусу особи в європейському регіоні.

Основні результати дослідження. Закріплення та розширення переліку прав та свобод людини на нормативному рівні, надання гарантій та практичне забезпечення їхнього дотримання, пошук шляхів удосконалення регіональних інструментів захисту індивідів у Європі складають основу виміру міжнародно-правового гарантування засад правового ста-

туса особи в регіоні – одну з основних частин європейської міжнародно-правової дійсності.

Остання категорія являє собою регіональний феномен міжнародного права, який включає в себе універсальні та загальноєвропейські норми і принципи, субрегіональні європейські міжнародно-правові акти, правову культуру та правосвідомість, морально-ціннісні характеристики та інститути європейського міжнародного права, з яким дане явище тісно пов'язане [10, с. 315]. Європейське міжнародне право виступає стабілізуючим чинником об'єктивної правової реальності в регіоні, встановлює правові та організаційні засади її роботи, слугує відображенням функціонування міжнародно-правової дійсності у зазначених рамках.

Існуючи в правовому просторі Європи, міжнародно-правова дійсність даного регіону перебуває у постійному розвитку та спирається на регіональне міжнародне право, процес та результати роботи європейських міжнародних організацій, а також окремі міждержавні зв'язки держав регіону як учасників міжнародних відносин на даному рівні.

На теперішньому етапі розвитку європейська міжнародно-правова дійсність є результатом взаємодії суспільно-історичних явищ, їхнього міжнародно-правового регулювання в Європі та розвитку суспільства в цілому. Зазначений феномен характеризується не лише розгалуженою сукупністю юридичних принципів і норм договірної та звичаєвої порядку, а й включенням до своєї структури міжнародно-правових цінностей та стандартів усього комплексу регіональних міжнародних відносин соціального, політичного, культурного, економічного характеру тощо. Дійсно, ідея європейської міжнародно-правової дійсності та міжнародного права в регіоні ґрунтується саме на історичних передумовах культурної, релігійної та політичної невіддільності спадщини держав Європи [10, с. 340].

Наразі одним із пріоритетних завдань функціонування європейської міжнародно-правової дійсності є захист прав та свобод людини в регіоні, нормативне закріплення та надання інституційних гарантій їхнього дотримання. Так, дана система захисту прав та свобод людини становить невід'ємну частину європейської міжнародно-правової дійсності, забезпечуючи гарантування основ правового статусу особи в Європі, а саме його ключових елементів – прав та свобод індивіда, та допоміжних складових – гарантій прав особи та її законних інтересів [6, с. 38]. У свою чергу, до

засад правового статусу особи в європейській міжнародно-правовій дійсності необхідно віднести загальні принципи та стандарти права, на основі яких сформувалася концепція правового становища індивіда, морально-ціннісні та ідеологічні характеристики європейського міжнародного права тощо.

Основи правового статусу індивіда в європейській системі захисту прав людини на сьогодні включають у себе загальновизнані універсальні міжнародні стандарти у даній галузі, а також регіональні принципи та норми, які містяться у положеннях договорів щодо захисту прав та свобод особи, прийнятих у рамках організацій регіону. На теперішньому етапі розвитку феномена європейської системи захисту прав та свобод людини найбільший масив основ правового статусу індивідів міститься у сукупності норм та принципів у даній сфері, ухвалених Радою Європи, Європейським Союзом та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі. Особливими також є інституційні аспекти регіонального захисту прав людини, пов'язані із застосовним матеріальним та процесуальним правом, окремими механізмами зазначених вище організацій. Згадані складові у своїй сукупності формують вимір міжнародно-правових засад правового статусу особи в регіоні, тобто підґрунтя гарантування прав та свобод людини державами європейського регіону шляхом формулювання вимог до визначеного рівня реалізації основних елементів правового статусу особи та забезпечення їхнього дотримання за допомогою регіональних міждержавних контрольних механізмів [7, с. 54].

Сучасне явище міжнародно-правового статусу особи в Європі являє собою об'єктивний результат історичного розвитку міжнародного права, яке виникло на певній стадії поступу європейського суспільства та розвивалося відповідно до законів історико-правової еволюції. Слід зазначити, що західно-європейська та східноєвропейська ідеологічно-правові системи базуються на єдиному історичному фундаменті елліністичної спадщини, яка справила значний вплив на розвиток римського права як самостійного комплексу принципів і норм, подальший поступ міжнародно-правової дійсності в Європі [1, с. 138]. Розгляд генези засад правового становища індивідів у європейській міжнародно-правовій реальності дозволяє поглянути на нинішній етап розвитку системи захисту прав та свобод людини під кутом історико-юридичного об'єктивізму та

з'ясувати подальші шляхи розвитку даної складової міжнародного права в регіоні.

Біля витоків засад міжнародно-правового статусу особи в Європі знаходяться античні ідеї демократії та свободи, протиріччя між інтересами суспільства в цілому та індивіда як особистості, нетотожність положень природного та позитивного права, європоцентризм як одне з бачень цивілізаційного розвитку міжнародної спільноти тощо [8, с. 31]. Культура античності зумовила формування європейської ідентичності, яка розвивалася на ґрунті давньоримського права, зародків християнства в регіоні та варварських звичаїв.

Так, результати розквіту Стародавнього Риму у вигляді римського права вплинули на подальший розвиток європейського регіону та його мешканців як єдиної цивілізації, а правового статусу особи – як соціально-юридичного явища. Збереження основних системотворчих складових римсько-правового комплексу принципів та норм стало однією із засад еволюції міжнародно-правового статусу індивідів на теренах Європи [2, с. 14–15; 3, с. 31].

Слід звернути увагу на світоглядні основи засад правового статусу особи в європейській міжнародно-правовій дійсності, пов'язані з римським правом як ідеологічним підґрунтям сучасного регіонального міжнародного права в Європі.

Перш за все, космополітична та мультикультуральна сутність римського права стосовно правового статусу особи відобразилася в об'єднанні різних народів та племен у єдину правову спільноту: *ius gentium* стало правом, яким римляни послуговувалися у відносинах із вихідцями інших народностей, а деякі норми стосувалися самих жителів Рима. Більше того, універсальність ідеї загального права для всього людства, втілена в *ius gentium*, першочергово пов'язана з концепцією єдиного набору передумов та елементів міжнародно-правового статусу індивідів [11, с. 171; 12, с. 13].

Фундаментальним чинником формування засад правового статусу особи в європейському регіоні є також згадана у базовій збірці приписів римлян, Законах XII таблиць (близько 450 р. до н. е.), філософсько-правова концепція справедливості, яка надала поштовх еволюції правового статусу індивідів залежно від їхнього соціального становища [9]. Дане римсько-античне світоглядне явище, відображене у принципах та нормах римського права, стало методологічним підґрунтям сучасного

європейського міжнародного права [2, с. 16–17].

Наступною засадою формування правового статусу особи в європейській міжнародно-правовій реальності стало християнство, яке з раннього середньовіччя почало об'єднувати різноманітні групи населення регіону в єдиний культурно-ціннісний масив. Окрім іншого, концепція християнської духовності позитивно вплинула на загальноєвропейське ставлення до індивіда та заклала основу вчення про права людини: релігійні настанови містили положення про рівність людей перед єдиним Богом, прийняття ним усіх, незалежно від їхнього соціального походження, майнового стану чи національності [4, с. 21]. Не можна також заперечувати і тогочасну агресивність християнської церкви проти «невірних» – хрестові походи, підтримувані римо-католицькою церквою, спричинили значні людські втрати серед населення Сходу та самих ініціаторів воєн. Дані військові кампанії, тим не менш, утвердили єдність європейців-християн, та, хоч і воєнним шляхом, сприяли подальшому політичному та культурному згуртуванню населення регіону.

Нове канонічне право, яке постало в результаті григоріанської реформації XI–XII ст., поєднало в собі не лише теологічні догмати та філософсько-культурні погляди, а й принципи та положення римського права. Відбулися систематизація релігійних і правових текстів, посилення рецепції римського права, що позитивно вплинуло на усвідомлення індивідом своєї гідності та обмежило свавілля світських правителів стосовно підданих [4, с. 21]. Подальший історико-правовий розвиток та неминуче розмежування світської та духовної влад стали передумовою затвердження прогресивних інститутів громадянського суспільства та еволюції основних елементів правового статусу людини в європейському міжнародному праві, а саме індивідуальних прав та свобод.

Нарешті, германський феномен впливу на формування європейського права та засад правового статусу особи в регіоні пов'язаний з розвитком Священної римської імперії германського народу – держави Центральної та Західної Європи 962–1806 рр. Саме на її території починаючи з XIII ст. у результаті історичних та соціальних перетворень почали виокремлюватися ознаки романо-германської правової сім'ї, органічно пов'язаної з несистемними

проявами норм та принципів римського права в залежності від часового проміжку, конкретних регіонів та їхніх місцевих особливостей. Частиною правової дійсності германських племен здавна також були «варварські правди» – місцеві збірки звичаєвого права. Процес формування основ романо-германського типу правової системи ознаменувався суспільним розумінням необхідності права для забезпечення порядку та гарантування безпеки. Повніше розуміння церквою відмінностей між вірянами та світськими особами та створення канонічного приватного права, згаданого вище, призвело до відділення понять релігійної моралі та юридичних норм.

Відтак, основою правового становища особи стали характерні для західноєвропейського способу мислення автономна система норм права, принципи правосуддя та справедливості, які можна досягнути розумом [5, с. 30–31]. Гостра потреба у захисті приватних осіб від держави в результаті оформлення класової ієрархії в імперії та формування середньовічних міст-центрів із власними політичними, соціальними та культурними особливостями визначили подальший шлях розвитку правового статусу індивідів в Європі на основі формування підґрунтя романо-германської групи правових систем.

Висновки. Таким чином, дослідження феномену засад правового статусу особи в європейській міжнародно-правовій дійсності дозволило виділити окремі історико-правові витоки даного правового явища як частини сучасної європейської системи захисту прав та свобод людини. Слід погодитись, що вплив римського права, християнської дійсності та германських традицій належать до найвпливовіших факторів, які заклали основи та визначили вектор розвитку правового статусу особи в Європі.

Саме окреслені історико-правові, релігійні та культурні чинники сформували сучасну європейсько-правову дійсність, у межах якої наразі високо цінуються індивідуалізм, справедливість і повага до прав та свобод людини як засади правового статусу особи.

Сучасне нормативно-правове закріплення універсальних та регіональних міжнародних стандартів у галузі прав та свобод людини, а також функціонування регіональних механізмів їхнього захисту є результатом багатовікової еволюції засад розвитку міжнародно-правового статусу індивіда в Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аннерс Э. История европейского права / отв. ред. В. Н. Шенаев; пер. Р. Л. Валинский. Ин-т Европы. Москва: Наука, 1994. 397 с.
2. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право. «Порівняльно-правові дослідження»: українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. Київ, 2009. № 2. С. 14–19.
3. Вовк В. М. Роль римського права у формуванні сучасного європейського права. *Філософські та методологічні проблеми права: науково-практичний журнал*. Київ, 2009. № 1. С. 30–34.
4. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 428 с.
5. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. В. А. Туманов. Москва: Междунар. отношения, 1996. 400 с.
6. Кушніренко О. Е. Права і свободи людини та громадянина: навч. посібник. Харків: Факт, 2001. 437 с.
7. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
8. Heraclides A., Dialla A. Eurocentrism, 'Civilization' and the 'Barbarians'. *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent*. Manchester: Manchester University Press, 2015. P. 31–56.
9. Leges XII tabularum (ca. 450 a. Chr. n.). *Fontes iuris Romani antiqui I* / ed.: G. Bruns, O. Gradenwitz. Bibliotheca Augustana. URL: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante05/LegesXII/leg_ta00.html (last accessed: 25.09.2023).
10. Orakhelashvili A. The Idea of European International Law. *European Journal of International Law*. Oxford, 2006. Volume 17, Issue 2. Pp. 315–347.
11. Pagden A. Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy. *Political Theory*. Sage Publications. New York, 2003. Vol. 31, No. 2. P. 171–199.
12. Wauters B., de Benito M. Roman law. *The History of Law in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017. 190 p. P. 6–30.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2024

Стаття рекомендована до друку 09.03.2024

T. V. PSOTA,

PhD student, Faculty of Law

E-mail: psota.tetiana@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6416-4098>

V. N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

THE GENESIS OF THE PRINCIPLES OF THE LEGAL STATUS OF AN INDIVIDUAL IN EUROPEAN INTERNATIONAL LEGAL REALITY

ANNOTATION. *Introduction.* The article considers historical and legal origins of the foundations of the legal status of an individual in the European system of protection of human rights and freedoms as part of international legal reality of the region. The work examines the phenomenon of the legal status of a person in the European international legal reality in view of its modern normative regulation, protection mechanisms at the regional level and worldview sources of the evolution of its foundations.

Summary of the main results of the study. It was determined that the European international legal reality is a regional phenomenon of international law and includes universal and European regional norms and principles, sub-regional European international legal acts, legal culture and legal consciousness, moral value characteristics and institutions of European international law. The latter is closely related to the phenomenon of the European international legal reality in terms of reflecting the objective legal realm in Europe. The main purpose of the functioning of the European international legal reality is the protection of human rights and freedoms in the region. The regional system of protection of human rights and freedoms is an integral part of the European international legal reality and guarantees the fundamentals of the legal status of a person in Europe. The main principles of the legal status of a person in the European international legal reality are the general principles and standards of law, the moral, value and ideological characteristics of European international law. The genesis of the foundations of the legal status of a person in Europe and European identity in general is ancient Roman law, Christian dogmas and Germanic customs. It was the preservation of the main system-forming components of the Roman legal complex of principles and norms, the influence of Christian spirituality concept on the general European attitude towards the individual and the separation of the Romano-Germanic legal family features on the basis of Germanic phenomenon that became the basis of the modern European legal reality and laid the foundations of the individual's legal position.

Conclusion. At the current stage of the European international legal reality development, the legal status of a person is a fundamental category that emerged and evolved on the basis of centuries-old legal traditions of the region.

Current regulatory and legal consolidation and functioning of regional mechanisms for the protection of human rights and freedoms is the result of historical and legal evolution of the foundations of the legal status of a person in Europe.

KEY WORDS: *European international legal reality, European law, European system for the protection of human rights and freedoms, legal status of an individual.*

REFERENCES

1. Anners E. History of European law / op. ed. V. N. Shenaev; trans. R. L. Valinsky. University of Europe. Moscow: Nauka, 1994. 397 p. (in Russian).
2. Vovk V. M. Roman law and modern European law. «Comparative legal studies»: Ukrainian-Greek international scientific legal journal. Kyiv, 2009. No. 2. P. 14–19. (in Ukrainian).
3. Vovk V. M. The role of Roman law in the formation of modern European law. Philosophical and methodological problems of law: a scientific and practical journal. Kyiv, 2009. No. 1. P. 30–34. (in Ukrainian).
4. Hryshchuk O. V. Human dignity in law: philosophical problems. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2007. 428 p. (in Ukrainian).
5. David R., Jauffret-Spinosi C. Main legal systems of modernity / trans. V. A. Tumanov. Moscow: International Relations, 1996. 400 p. (in Ukrainian).
6. Kushnirenko O. E. Rights and freedoms of man and citizen: academic manual. Kharkiv: Fakt, 2001. 437 p. (in Ukrainian).
7. Nalyvayko L. R., Stepanenko K. V. International legal standards of human rights: training. manual / L. R. Nalyvayko, K. V. Stepanenko. Dnipro: DDUVS, 2019. 184 p. (in Ukrainian).
8. Heraclides A., Dialla A. Eurocentrism, 'Civilization' and the 'Barbarians'. Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent. Manchester: Manchester University Press, 2015. Pp. 31–56.
9. Leges XII tabularum (ca. 450 a. Chr. n.). Fontes iuris Romani antiqui I / ed.: G. Bruns, O. Gradenwitz. Bibliotheca Augustana. URL: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante05/LegesXII/leg_ta00.html (last accessed: 25.09.2023).
10. Orakhelashvili A. The Idea of European International Law. European Journal of International Law. 2006. Oxford, Volume 17, Issue 2. P. 315–347.
11. Pagden A. Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy. Political Theory. Sage Publications. New York, 2003. Vol. 31, No. 2. P. 171–199.
12. Wauters B., de Benito M. Roman law. *The History of Law in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017. P. 6–30.

The article was received by the editors 08.02.2024

The article is recommended for printing 09.03.2024